

adeptio, vel amissio aeternae felicitatis, cum intuitu operum locum habeat, praemii et poenae rationem induit; et quidem *adaequalam*, nullum enim praemium, nullaque poena huiusmodi est, nisi circa aeternam felicitatem versentur. Ergo in futura vita sanctio perfecta erit.

296. Denique hoc spectant argumenta illa, quibus in *Anthropologia*¹ ostendimus Divinam iustitiam expostulare, ut in altera vita virtutem aeterno praemio, et improbitatem aeterna poena afficiat. Iis autem, quae ibi attulimus ad evincendum aeternitatem poenarum cum ratione non pugnare, immo consentire², praestat, praeter non paucorum inter paganos philosophos, et populos consensum, qui improbos in aeternum cruciari iampridem retinuerant³, hoc unum adiicere, nempe, aeternam poenam, ex eo quod emendationem rei non obtineat, inutilem haud dici posse. Nam finis, ad quem poena spectral, non est tantum rei emendatio, sed, ut paulo ante adnotavimus, violati ordinis restitutio; atque etiam ut alios a culpa deterreat. Nam «Divina Providentia hoc modo res ordinavit, quod una alteri prospicit. Convenientissime autem homo proficit ad finem boni tam ex bono alterius hominis, quam ex malo; dum excitatur ad bene agendum per hoc, quod videt bene operantes praemiari, et dum revocatur a male agendo per hoc, quod videt male agentes puniri⁴. » Et sane «poena, quae etiam secundum leges humanas infligitur, non semper est medicinalis ei, qui punitur, sed solum aliis: sicut cum latro suspenditur, non ut ipse emendetur, sed propter alios, ut sic saltem metu poenae peccare desistant. . . Sic igit-

spondet culpae, quantum ad aversionem ab incommutabili bono; ita haec alia poena respondet culpae, quantum ad conversionem inordinatam ad commutabile bonum; *Contr. Gent.*, lib. IV, c. 90.

¹ C. IX, art. 3, p.278-279 vol. II. Hoc aeternitatis poenarum dogma praeter alios Rationalistas (vid. ibid., p. 278, not. 4) valde impugnat Tiberghien, *Esquisse de phil. moral.*, p.2,c.II,p.265 sqq, Bruxelles 1854.

² Vid. etiam Passaglia, *De aeternitate poenarum, deque igne inferno commentarii*, Romae 1855.

³ Cf Patuzzi, *De futuro impiorum statu*, lib. III, c. 1, p. 283 sqq, Venetiis 1754; Martin, *La vie future*, p. I, c. 9, p. 137, et p. II, c. 6, p. 292, Paris 1855; Tideman, *De Deo Platonis*, p. 143, Amstelodami 1830.

⁴ *Contr. Gent.*, lib. III, c. 140, n. 6.

tur et aeternae poenae reproborum a Deo inflictæ sunt medicinales his, qui consideratione poenarum abstinent a peccatis⁵.

ART. IX. *An sanctionis intuitu legem observare licet*

297. Legi naturali aequissima sanctione poenas et praemia apposita esse ostendimus. Iam certum est, hominem plerumque intuitu praemii eam observare, et formidine poenae ab eius violatione revocari. Haec enim sunt motiva infirmitati humanae persaepe adhibenda. At post Stoicos² Kantius³, cui Arbensus adhaeret⁴, legem non nisi ex amore ipsius observandam esse docet, ita ut si quis ex felicitatis, quam inde adipiscitur, amore ad parentum legi alliciatur, in honeste ageret, eiusque virtus deturparetur⁵.

298. Prop. *Praemiorum spe, vel poenarum timore legem servare honestati minime adversatur.*

Prob. 1⁶ Qui legis custodiam ex praemii vel poenae intuitu rectae moralitati haud respondere asserit, illud simul tenere debet, pro nihilo a subditis habenda esse praemia, a legislatore promissa, et poenae ab eo comminatae. Atqui aper te falsum id est. Ergo.

2⁷ Honestum quidem est quidquid velut medium ad legem adimplendam natura sua, et ex legislatoris intentione nos extimulat. Atqui huiusmodi sunt spes praemii, et timor poenac⁸. Ergo.

¹ ^{1^a} ^{2^a}, q. LXXXVII, a. 3 ad 2. Cf *Suppl.*, q. XCIX, a. 1 ad 3.

² Cf Laert., lib. VII, § 158; Cie., *Tusc. Disp.*, lib. IV, c. 6-7.

³ *Critique de la raison pratique*, part. I, lib. I, c. 1 et 3.

⁴ *Corso di diritto naturale*, vol. I, Part. general., c. I, S 4, p. 159-161 (trad.), Milano 1857.

⁵ Huc spectat error ille celeberrimi Fenelonii. Hic enim actum virtutis in eo, quod propriae felicitati penitus homo renuntiat, constitero opinabatur, ita ut sui oblitus intentione purissima solum Deum in omnibus quaerat (*Explication des maximes des Saints sur la vie intérieure etc.*). Bossuetus ex adverso stetit. Lis haec inter tantos viros agitata aliquamdiu anceps videbatur (cf Matter, *Le mysticisme en France au temps de Fénelon*, c. XV, Parisiis 1865), donec Fenelonii errorem Innocentius XII (Brev. XII Mart. 1699) reprobatet. Post quam definitionem pius Episcopus Cameracensis sententiam suam e suggestu eiuravit. Cf *Hist. de Fénelon par le Card. de Bausset composé sur les manuscrits originaux*, Paris 1823, t. IV, p. 448-451.

⁶ *Contr. Gent.*, lib. III, c. 140, n. 1, et c. 143, n. 2.

3° Quemadmodum homines ultimum finem expelendo, ita media propria eo consilio, ut illum assequantur, adhibendo probe agunt. Atqui ad ultimum finem, seu beatitudinem non nisi per legis observationem homines pervenire possunt. Ergo legem eo consilio observans, ut beatitudinem consequatur, probe agit. Et quoniam beatitudo uti praemium legem coletibus proponitur, rectum etiam dicendum est ex intuitu praemii legem custodire.

4° Deus ipse, ut iam ostendimus, est qui ultimum finem hominis, et beatitudinis, quae ab homine appetitur, obiectum constituit. Quocirca qui in observanda lege ad praemium, siue felicitatem animum intendit, ipsum Deum spectat. Legem autem propter ipsum Deum observare laude dignum profecto est¹. Quod argumentum amplius declaratur ex eo, quod ipsa nostra beatitudo, qua Deo ultimo fini perfecte coniungimur, Eoque perfecte perfruimur, ad ipsius Dei gloriam pertinet; ac proinde qui beatitudinem sibi assequendam proponeat, gloriam Dei amplificandam saltem virtualiter sibi proponeat².

5° Neque illud omittendum, quod nempe sententia Kantii duabus, quae falsa ostendimus, principiis innititur, scilicet finem hominis in ipso homine constituendum esse, atque rationem sibi ipsi esse legem³. Ex utroque enim capite conficitur, Deum tamquam finem, ad quem legis observatio intendat, spectari non posse. Unde etiam patet eius doctrinam in turpissimum egoismum redire, cum obsequium legi praestitum non aliud sit, nisi obsequium, quod propriae rationi, aut libertati exhibeat.

299. Frustra autem quis obiceret Dei amorem, quo Eius mandata custodimus, sperando ab Eo nostram beatitudinem, ad nos ipsos ordinari; ac proinde illum esse, qui amor concupiscentiae dicitur, quique, cum pure mercenarius sit,

¹ Cf quae de hac re adversus Kantium disserta sunt in Ephem. La Scienza e la Fede, vol. VII, p. 295 sqq. Napoli 1844.

² Hinc s. Bonaventura: « Quanto magis quis Deum desiderat recte, tanto magis ad honorem Eius anhelat »; In lib. III Sent., Dist. XXVII, a. II, q. 2 resol.

³ Quapropter docet etiam hominem ita operando, ut a nullo obiecto a se diverso incitetur, suam experiri dignitatem, atque id esse tam-

non virtutis, sed vitii esse videtur. Etenim in aliquid amore concupiscentiae dupliciter ferri possumus. Primo, propter nos ipsos, ita ut nos ipsi simus finis, ob quem illud amamus; e. g. cum cibum ad nostrae vitae conservationem appetimus: secundo, propter nos ipsos, ita ut nos ipsi non habeamus rationem finis, sed subiecti, cui illud, quod amamus, convenient, et applicetur. Iam, cum Deus sit ultimus omnium finis, ac proinde in aliud, tamquam in finem, ordinari nequeat⁴, patet in vitio esse Deum primo modo amare; hoc enim idem est ac velle uti Deo, et nobis metipsis frui; in quo, ut s. Augustinus inquit, omnis humana perversio est⁵. At licitum et honestum est altero modo Deum per virtutem spei amare; siquidem licitum et honestum est Deum sibi, et animae suae diligere. Quod, ut verbis Goneti utamur, potest hac ratione comprobari: « Quando per spem nobis Deum diligimus, Eum non diligimus propter commodum aliquod distinctum a Deo, quod nobis ab Ipso proveniat; sic enim Eum perverse diligeremus, nempe propter bonum aliquod creatum: sed diligimus propter increatam bonitatem suam, quatenus illa nobis applicatur, et coniungitur: in quo nulla potest esse perversitas, quia cum talis bonitas sit summum bonum nostrum, licitum et laudabile est, velle eam nobis coniungi, et applicari per visionem et fruitionem beatificam⁶ ».

quam elaterium, ex quo ipse ad morales operationes movetur. Qua in re secum pugnat. Dum enim virtutem propter se tantum expedendam esse contendit, ad eam colendam velut incitamentum assignat iucunditatem, qua in ea agnoscenda afficiuntur. Cf Rosmini, Storia comparativa de' sistemi intorno al principio della morale, c. V, art. XI.

⁴ Non enim Deus ordinatur ad aliud sicut ad finem; sed Ipse est finis ultimus omnium ¹; ² 2^{ae}, q. XXVII, a. 3 c.

⁵ Qq. LXXXIII, q. 30. Quocirca vitiosus est amor ille concupiscentiae, quo quis Deum propter solum bonum suum diligenter, nempe ita affectus esset, ut si a Deo nihil speraret, Eum nullo modo diligenter. Hac enim ratione ille Deum ad semetipsum, tamquam finem ultimum, perverse referret, Deique gloriae commodum suum anteponeret.

⁶ Manuale Thomistarum, t. V, tract. VIII, c. 12, p. 194, ed. cit. Fere iisdem verbis hanc rem declarat Sylvius: « Licet (homo) amore concupiscentiae sibi ipsi, tamquam subiecto, ac etiam propter seipsum, hoc est, propter suam perfectionem ab Eo consequendam, Deum diligat; non tamen propter se, tamquam finem, Deum diligit, sed ipsum Deum, tamquam finem ultimum, amat, quem cupid adipisci, et quo

300. Exinde etiam intelligitur, amorem illum, etsi mercedem intueatur, tamen *gratuitum* dici posse. Nam qui non aliam mercedem quaerit, nisi bonum ipsum, quod amat, gratis amat; siquidem nulla alia re fruitur, nisi bono, quod amat. « Nullo modo, inquit s. Augustinus, merces quaeretur ab eo, qui gratis amat, nisi merces esset ipse, qui amat¹ ». Immo non gratis quis amet, nec amaret omnino, nisi optaret frui bono, quod amat. Hinc s. Anselmus: « Quantum est utile studium annitendi ad summum Bonum, tantum necessaria est spes pertingendi² ». Et s. Thomas ostendens in dilectione Dei posse haberi respectum ad aliquam mercedem, inquit: « Amicorum est, quod quaerant invicem perfrui. Sed nihil aliud est merces nostra, quam perfrui Deo, videndo ipsum. Ergo caritas non solum non excludit, sed etiam facit habere oculum ad mercedem³ ».

301. Ne autem, quae in hoc articulo diximus, pravo sen-

desiderat frui; unde et seipsum in Deum ordinat, velut in suum ultimum finem⁴; In 1^a 2^{ae}, q. CIX, a. 3. Vid. *La morale indipendente e il Concilio Provinciale di Bordò in Ephem. La Scienza e la Fede*, vol. LXXVI, p. 133, Napoli 1870.

¹ Serm. CCCXL, al. XXXIX. Et in Ps. CXXXIV, n. 11: « Sic amare debes, ut Ipsum pro mercede desiderare non desinas, qui solus te satiet; sicut Philippus desiderabat, cum diceret, *Ostende nobis Patrem, et sufficit nobis* ». Et s. Thomas: « Debetur ei (dilectioni Dei) merces propter seipsum; quia ultima merces est frui Deo, in quem tendit Divinae dilectionis motus »; 2^a 2^{ae}, q. XXVII, a. 8 c. Vid. ibid., a. 3.

² Monol., c. 7, p. 74.

³ In lib. III Sent., Dist. XXIX, q. I, a. 4, *Sed contra*. Legesis totum articulum, et 1^a 2^{ae}, q. LXV, a. 5, ubi ostendit *caritatem sine spe esse non posse*. Hinc, adnotante eodem sancto Doctore, de sanctis Patribus, qui profecto Deum ex caritate diligebant, dicitur *Heb.* XI, 26, *quod aspiciebant in remunerationem*; In lib. III Sent., Dist. XXIX, loc. cit. Et ipse Deus praesens nobis stadium assignavit, ut mandatis ipsis obtemperando, ad beatitudinem contendamus (cf Natal. Alex., *Hist. Eccl.* V. et N. Testamenti, In *Hist. Eccl.* XIII et XIV saec., Diss. XV, *adversus Beguardorum errores in Quietistis redivivis*, Propos. II, p. 292, tom. XVIII, Napoli 1740). Advertendum autem est, reiiciendam non esse doctrinam, quae statuit elici posse actus purae benevolentiae, quibus Deus, ut summum Bonum in se, absque praemii intuitu, diligitur. Nam Fenelonii sententia damnata fuit, non quia *actum* huius amoris, sed quia *statum habitualem* amoris excludentis spem beatitudinis adstruebat.

su eorum, qui propriam utilitatem, veluti fontem obligationis constituunt, intelligantur, illud, quod satis significavimus, iterum monere praestat, felicitatem nempe, quam a Deo speramus, esse quidem motivum, quo ad obedientiam Ipsius praestandam excitamur, non vero primarium huius obligationis principium, seu fundamentum⁴. Ad quod evincendum satis sit hoc unum afferre: Beatitudo a Deo nobis confertur tamquam merces, quae « est praemium, quod quis ex... aliquo opere meretur² ». Alqui « meritum esse non potest, nisi sit... operationis rectitudo³ », et « nisi aliquis facial voluntarie quod debet⁴ ». Ergo adeo falsum est, beatitudinem, quam a Deo speramus, esse principium et fundamentum moralium obligationum, ut potius in his ratio, cur illam speramus, existat. Sane, actiones non ideo sunt moraliter bonae, quia felicitatem nobis comparant, sed e contrario, quia sunt moraliter bonae, ad felicitatem nos ducunt.

302. Item, doctrina, quam statuimus, sub eamdem rationem non cadit, ac sententia Hubneri, qui intrinsecam pulchritudinem amabilitatemque virtutis deridet⁵. Nos enim haud negamus in ipsa virtute rationem esse, cur ipsa sit amanda, quippe quae, quatenus virtus est, est aliquid honestum⁶, seu conveniens et proportionatum naturae, et fini ipsius hominis; sed tamen ita virtutem propter se appeti asserimus, ut etiam propter aliud appetatur. « Dicendum, quod, sicut Phil. dicit in 1° *Ethic.*, eorum, quae propter se appetuntur, quaedam appetuntur solum propter se, et numquam propter aliud; sicut felicitas, quae est ultimus finis: quaedam vero appetuntur et propter se, in quantum habent in seipsis aliquam rationem bonitatis, etiam si nihil aliud boni per ea nobis accideret; et tamen sunt appetibilia propter aliud, in

¹ Felicitatem, quam a Deo speramus, esse ipsum obligationis principium tradidit Gastrellius Episcopus anglus (*Veritas, certitudo, et necessitas Religionis*, c. II, § 8). Existimavit enim ius, quod Deus habet praecipiendi, ex eius facultate, qua beatos, vel miseros nos potest reddere, oriri. — ² In lib. III Sent., Dist. XXIX, q. I, a. 4 *sol.*

³ In lib. II, Dist. XXXIV, q. I, a. 3 ad 4.

⁴ 1^a 2^{ae}, q. LXXI, a. 5 ad 1.

⁵ *Essai sur l'histoire du droit naturel*, part. 2, § 13, t. II, p. 339 sqq, Londres 1758.

⁶ 2^a 2^{ae}, q. CXLV, a. 1 c.

quantum scilicet perducunt nos in aliquod bonum perfectius. Et hoc modo virtutes sunt propter se appetendae. Unde Tullius dicit in 2° Rethor., quod quiddam est, quod sua vi nos allicit, et sua dignitate trahit; ut virtus, veritas, scientia. Et hoc sufficit ad rationem honesti ¹.

ART. X. *De lege positiva*

303. De lege Dei aeterna, et naturali satis, quantum ad instituti nostri rationem pertinet: nunc de *positiva* disputandum. De legibus *positivo-divinis*, quas Deus ipse tulit olim loquens Patribus nostris in Prophetis, novissime vero nobis in Filio, agendum hic non est ². Lex autem humana, ut diximus, vel ecclesiastica, vel civilis est, et quoniam de illa sermonem habere ad hanc institutionem non spectat, de hac tantum generatim pauca tradimus, nam de ipsa in altera parte opportunius tractandum nobis erit.

304. Atque in primis, lex humana recte definitur: Ordinatio rationis humanae legi naturali conveniens, ad bonum commune ab eo, qui curam communitatis habet, promulgata. Cuius definitionis partes ex definitione legis in universum spectatae patent, excepta secunda, quae ostenditur ex eo quod lex humana a naturali est derivanda. Et sane, lex, nisi iustitiae characterem praeseferat, nulla est. Atqui in rebus humanis dicitur esse aliquid iustum, quatenus recte convenient regulae rationis, ac proinde legi naturali, quae est prima eius regula. Ergo lex humana, quae a lege naturali dissentit, non lex, sed legis corruptio est dicenda ³.

305. Ad quam rem explicare praestat, quomodo lex humana sit quaedam legis naturae derivatio. Scilicet dupli modo leges humanae a naturali derivantur, vel sicut conclusiones a principiis communibus, vel sicut principiorum determinaciones, quemadmodum « artifex formam communem do-

¹ Ibid. ad 1. Cf p. 197.

² Rationes, ob quas praeter legem naturalem, et legem humanam necessarium fuerit homini habere legem Divinam exhibet s. Thomas 1^a 2°, q. XCII, a. 4. Cf p. 170-171.

³ 1^a 2°, q. XCIV, a. 2 c. Cf p. 78, et p. 153. Hinc Pius IX, in Syllabo, n. 57, illorum sententiam damnavit, qui « minime opus esse, ut humanae leges ad naturae ius conformatur » propugnant.

mus necesse est, quod determinet ad hanc, vel illam domus figuram ⁴. E. g., non esse occidendum ab illo principio universalis, nulli esse faciendum malum, ut conclusio quedam colligitur: *hac vel illa poena multandum esse, qui hoc, vel illud crimen patrat*, est determinatio legis naturae, *illum, qui peccat, esse puniendum* ⁵; idem dicendum est de lege, quae modum, et tempus praescribit servandi aequitatem in rebus, quam lex naturae dumtaxat indeterminate praecepit; tum de lege vectigalia solvendi, quae legem naturae determinat, qua ad bonum commune societatis cives concurrere tenentur. Ex quibus manifestum est, ea tantum, quae altero modo lex humana complectitur, *ex sola lege humana vigorem habere*; non item quae primo modo, nam illa *habent etiam aliquid vigoris ex lege naturali* ⁶. Sane quaecumque ex principiis legitima ratiocinatione deducuntur, sunt virtute in ipsis principiis, unde dimanan; ac proinde non sunt, nisi ipsa principia explicata et evoluta; non enim potest quidpiam ex iis derivari, nisi in ipsis virtute contingatur. « *Tota virtus conclusionis ex primis principiis trahitur* » ⁴. Quocirca quae ex principiis legis naturalis colliguntur, ad ipsam legem naturalem pertinent ⁵.

306. Porro admittendas esse leges humanas ita demonstratur. In ratione practica idem agnoscendum est processus, ac in ratione speculativa. Atqui ratio speculativa ex principiis evidenter et maxime universalibus diversas elicet conclusiones, atque ita diversas efformat scientias. Ergo necesse est, ut etiam ratio practica ex praceptis legis naturalis, velut ex principiis per se notis, et communibus, alia constitutat magis determinata praecpta, quae cum secundum rationem humanam sint adinventa, leges humanae, dummodo alios, qui ad legis notionem spectant, characteres praeseferant, dicuntur ⁶.

¹ Ibid. — ² Ibid. — ³ Ibid.

⁴ In lib. II Sent., Dist. XXIV, q. II, a. 4 ad 3.

⁵ Ex his patet ad legem naturalem illas conclusiones proprie pertinere, quae ex eius principiis necessario procedunt; quod obtinet, « cum principia non possunt esse vera, si conclusio non sit vera » (1^a 2°, q. XIII, a. 6 ad 1). Non autem idem dici potest de iis, quae comparatione quadam et probabilitate a principiis legis naturalis deducuntur. — ⁶ 1^a 2°, q. XCII, a. 3 c.